

**SHUKUR XOLMIRZAEV ASARLARIDA INSON VA TABIAT UYG'UNLIGINING
BADIY TALQINI****O'tkir Abdunazarov**

O'zbekiston Respublikasi IIV Surxondaryo akademik litseyi

"Tillarni o'rganish" kafedrasini mudiri (PhD).

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23377989>

Annotatsiya. Mazkur ishda o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat munosabatlarining falsafiy-estetik qirralari ochib beriladi.

Yozuvchi asarlarida tabiat shunchaki fon yoki manzara emas, balki qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va dardini ifoda etuvchi tirik organizm sifatida gavdalaniriladi. Tadqiqotda tog', dasht va qishloq muhitining inson xarakterini shakllantirishdagi roli, sivilizatsiyaning tabiatga ta'siri hamda ekologik-ma'naviy ziddiyatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, yozuvchining hayvonot olami (ot, qushlar va boshqa jonivorlar) timsollari orqali insoniylik chegaralarini yoritishi, tabiat qo'ynida ruhiy poklanish jarayonlari ilmiy asoslab beriladi. Doston va hikoyalardagi landshaft psixologizmi hamda insonning o'z asl tabiatiga, ildiziga qaytish zarurati asarning bugungi kundagi dolzarb tarbiyaviy va ekologik ahamiyatini yorqin ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: Inson va tabiat, olam va odam, mog', dasht, qishloq muhiti, ona zamin, hayvonot olami, insoniylik chegaralari, tabiat bilan muloqot.

O'zbek adabiyotida inson va tabiat munosabatlarini badiiy talqin etish milliy nasrning azaliy va yetakchi tamoyillaridan biri hisoblanadi. Tabiat inson hayotining shunchaki tashqi foni yoki geografik muhiti emas, balki uning ruhiy olami, turmush tarzi va milliy dunyoqarashi bilan chambarchas bog'langan mangu borliqdir. Ayniqsa, XX asr ikkinchi yarmidagi o'zbek nasrida tabiat va inson uyg'unligini o'ta nozik psixologizm, realistik detallar va yuksak badiiy mahorat bilan aks ettirgan yozuvchilar orasida Shukur Xolmirzayev ijodi alohida ajralib turadi. Adib ijodining eng yorqin qirralaridan biri uning tabiatga bo'lgan samimiy muhabbati va qahramonlar ruhiyatini tabiat manzaralari orqali ochib berish mahoratidir. Yozuvchi hikoyalarida tog'lar, adirlar, qirlar, o'rmonlar va qushlar olami o'lik naturadan iborat emas. Ular insonning ichki kechinmalarini, quvonchi va fojiasini teng ulashuvchi tirik organizm, o'ziga xos jonli obraz sifatida gavdalanadi. Yozuvchining ko'plab asarlarida inson tabiati bilan o'rab turgan muhit o'rtasidagi uzviy bog'liqlik yaqqol seziladi. Tog'liklarning g'ururli, mard va o'ktam xakteri ular yashab turgan tog'larning salobati bilan o'lgansa, dasht odamlarining fe'l-atvoridagi kenglik va vazminlik ona zaminning kengliklari bilan uyg'unlashib ketadi. Shukur Xolmirzayev shu orqali shunday falsafiy xulosani ilgari suradi. Inson o'zining asl tabiatidan, tuprog'idan uzoqlashgani sari ma'naviy qashshoqlashib boradi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida tabiat oddiy fon vazifasini bajarmaydi. U voqealarning rivojlanishida faol ishtirok etuvchi muhim unsur sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi tabiatni insonning yashash muhiti, ruhiy taskin manbai va ma'naviy boyligi sifatida talqin qiladi.¹

Adibning qahramonlari ko'pincha tabiat qo'ynida yashaydi, uning go'zalligidan ilhom oladi, uning nafasini tuyaadi va hayotiy quvvat olib yashaydi. Aynan shu omil tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlikni hikoyalarning g'oyaviy-estetik yo'nalishidagi markaziy o'qqa aylantiradi. Inson tabiatdan ajralgan holda o'zining asl mohiyatini saqlab qola olmaydi.

¹ Qozoqboy Yo'ldoshev. *Hozirgi o'zbek adabiyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.

Shukur Xolmirzayev tabiat manzaralarini shunchaki tashqi bezak sifatida emas, balki qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy dramalari bilan chambarchas bog'liq holda tasvirlaydi. Hikoyalardagi fasllar almashinuvi - bahorning uyg'onishi, yozning jaziramasini, kuzning xazonrezgisi yoki qishning qahratoni - bevosita qahramonlarning ruhiy holatini ochishga xizmat qiladi. Inson qalbidagi xotirjamlik, poklanish va ruhiy muvozanatni ifodalaydi.

Qahramonlarning ichki iztiroblari, ma'naviy tushkunligi, jamiyat yoki o'z-o'zi bilan to'qnashuvdagi tashvishlarini aks ettiradi.

Adib tabiat unsurlari orqali inson qalbining eng nozik, yashirin va murakkab qirralarini ochib berishga muvaffaq bo'lgan. Natijada kitobxon voqealar rivojini shunchaki tashqi kuzatuvchi sifatida emas, balki qahramonlarning kechinmalarini o'z yuragidan o'tkazib, chuqur his qilgan holda qabul qiladi. Bu esa yozuvchining o'tkir psixologik tahlil mahoratidan dalolat beradi.

Shukur Xolmirzayev asarlarida insonning tabiatga bo'lgan samimiy mehr-muhabbati va ehtiromi alohida e'tibor bilan tasvirlanadi. Yozuvchi qahramonlari tabiatni shunchaki mavjud muhit sifatida emas, balki jonajon makon, qadrlil borliq sifatida sevadi, uni ko'z qorachig'idek asrashga intiladi va tabiatning har bir ne'matini chuqur qadrlaydi. Ayniqsa, tog' va qishloq hayoti bilan bog'liq asarlarda insonning yerga, har bir daraxtga, o'simlik olamiga va hayvonot dunyosiga bo'lgan sadoqati favqulodda samimiy ifodalangan. Qahramonlarning tabiatga bo'lgan munosabati orqali xalqimizning azaliy an'analari, ya'ni ona zaminni e'zozlash, tabiatga nisbatan ehtiyotkorona va oqilona munosabatda bo'lish fazilatlarini yorqin ochib beriladi. Bu esa adib ijodining milliy o'zakka va xalqona falsafaga naqadar yaqin ekanini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shukur Xolmirzayev hikoyalarida hayvonot dunyosi ham muhim o'rin tutadi. Yozuvchi hayvonlarni oddiy jonivor sifatida emas, balki tabiatning muhim qismi sifatida tasvirlaydi.

Ularning hayoti, yashash tarzi va inson bilan munosabatlari hikoyalarda katta mahorat bilan yoritilgan.²

Adib o'z asarlarida hayvonlarga nisbatan insoniy shafqat bilan munosabatda bo'lish, tabiat muvozanatini saqlash va ekologik madaniyatni rivojlantirish g'oyalarini qizg'in targ'ib qiladi. Hayvonot olami (xususan, otlar va boshqa jonivorlar) taqdiri orqali insoniylik mezonlari sinovdan o'tkaziladi. Bu muhim jihat yozuvchi asarlarining yuksak tarbiyaviy va axloqiy ahamiyatini yanada oshiradi. Shukur Xolmirzayev hikoyalarida ona yurti - Surxon vohasining betakror tabiati, ulug'vor tog'lari va qishloq hayoti o'ta yorqin, jonli va ta'sirchan tasvirlangan.

Yozuvchi milliy ruhni aynan shu o'ziga xos tabiat manzaralari va geografik muhit orqali ochib beradi. Tabiat tasvirlari fonida xalqimizning azaliy mehnatsevarligi, yerga, dehqonchilik va chorvachilikka bo'lgan cheksiz muhabbati, tabiat bilan hamnafas yashash an'analari yaqqol namoyon bo'ladi. Shu boisdan ham adibning hikoyalari nafaqat yuksak badiiy-estetik qimmat, balki xalq turmush tarzi va urf-odatlarini o'rganishdagi muhim etnografik ahamiyati bilan ham ajralib turadi.

Shukur Xolmirzayev asarlarida ekologik tafakkur masalalari ham muhim o'rin egallaydi.

Yozuvchi tabiatga befarq munosabatning salbiy oqibatlarini ko'rsatishga harakat qiladi.

Inson va tabiat o'rtasidagi muvozanat buzilganda nafaqat tabiat, balki insonning o'zi ham zarar ko'rishini ta'kidlaydi.³

² O'zbek adabiyoti tarixi. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: Fan, 2020.

³ Zamonaviy o'zbek nasrida inson va tabiat munosabatlari masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2021.

Adib tabiatni asrash va uning muvozanatini saqlash masalasini shunchaki tashqi ehtiyoj emas, balki insonning ma'naviy burchi sifatida talqin qiladi. Yozuvchi talqinicha, tabiatga nisbatan qilingan har qanday tajovuz - bu aslida insonning o'z o'zagiga, o'z ma'naviyatiga qilgan xiyonatidir. Bu muhim falsafiy g'oya bugungi kunda global ekologik muammolar va tabiatga nisbatan loqaydlik kuchayib borayotgan davrda yanada yuksak dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida inson va tabiat uyg'unligi badiiy mahorat bilan tasvirlangan. Yozuvchi tabiatni inson hayotining ajralmas qismi, ruhiy olamining aks-sadosi va ma'naviy boylik manbai sifatida talqin etadi. Hikoyalarda insonning tabiatga bo'lgan muhabbati, ekologik madaniyati va tabiat bilan hamohang yashash g'oyalari ilgari suriladi. Shukur Xolmirzayevning bu mavzudagi asarlari o'quvchilarni tabiatni sevrishga, uni asrashga va inson hamda tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni qadrlashga chorlaydi. Shu jihatdan yozuvchi hikoyalari o'zbek adabiyotining qimmatli ma'naviy merosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shukur Xolmirzayev. *Saylanma*. – Toshkent: Sharq nashriyoti, turli nashrlari.
2. Shukur Xolmirzayev. *Hayot abadiy*. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Shukur Xolmirzayev. *Tanlangan asarlar*. 1–3 jildlar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
4. Shukur Xolmirzayev. *Hikoyalar to'plami*. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Qozoqboy Yo'ldoshev. *Hozirgi o'zbek adabiyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
6. Umarali Normatov. *O'zbek nasri taraqqiyoti*. – Toshkent: Fan, 2018.
7. O'zbek adabiyoti tarixi. Oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Zamonaviy o'zbek nasrida inson va tabiat munosabatlari masalalariga bag'ishlangan ilmiy maqolalar to'plami. – Toshkent, 2021.